

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

РЕВУЦЬКА АЛЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.111.62:338.432

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Київ – 2015

Дисертація є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент

Ткаченко Олена Вадимівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Прутська Олена Олексіївна
Вінницький національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів та кредиту

кандидат економічних наук, професор

Радченко Володимир Васильович
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
професор кафедри економічної теорії

Захист відбудеться «16» березня 2015 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01 ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49 Г, ауд.601.

Автореферат розісланий «10» лютого 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М.К. Галабурда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Еволюція економічних систем значною мірою зумовлена трансформацією відносин власності. Саме тому власність, як категорія наукового пізнання, завжди була і залишається об'єктом міждисциплінарних досліджень. Впродовж багатьох століть з розвитком економічної думки розуміння змісту поняття власності, його об'єктно-суб'єктних характеристик, форм, типів постійно збагачувалось. Але на сьогодні ця категорія не має однозначного трактування, що пояснюється її складністю та багатогранністю. Від розуміння важливості проблем власності залежить обґрунтованість та ефективність економічної політики, яка, в свою чергу, визначає успішність розвитку держави загалом та кожного окремого громадянина зокрема.

За роки незалежності система відносин власності в аграрній сфері України формувалася переважно за запозиченими ззовні моделями, без урахування ментальних, інституційних, генетичних особливостей розвитку українського суспільства. Наявна на сьогодні різноманітність форм власності і форм господарювання на селі – об'єктивне економічне явище, що впливає з реальної складності й багатоплановості економічного життя суспільства.

Подальша трансформація відносин власності в аграрному секторі економіки передбачає здійснення комплексу правових, економічних, технічних і організаційних заходів, успішна реалізація яких залежить від їх ретельного теоретичного обґрунтування, нормативно-правового і науково-методичного забезпечення, правильного визначення напрямків і етапів реформування аграрних відносин, розробки економічного механізму їх регулювання. Усі ці обставини визначають актуальність даного дисертаційного дослідження.

Проблеми власності досліджуються в працях багатьох вчених. Вагомий внесок у розвиток класичних теоретичних положень про власність належить Дж. Локку, Г.В.Ф. Гегелю, А. Сміту, Дж. Міллю, К. Марксу, А. Маршаллу, М.І. Туган-Барановському, П. Самуельсону та іншим. Сучасні тенденції реформування відносин власності висвітлені в працях В.Г. Андрійчука, В.С. Савчука, В.Д. Якубенка, Ю.К. Зайцева, О.О. Прутської, О.В. Ткаченко, П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивко, М.М. Кропивко, О.Г. Шпикуляк, С.В. Мочерного, В.В. Юрчишина, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, І. В. Лазні, В.О. Рибалкіна, І.Й. Малого, Л.О. Бойко, В.О. Мандибури, В.Г. Ткаченка, А.О. Гуторова, Ю.О. Нестерчук та ін.

Аналіз опублікованих праць і практики господарської діяльності підприємств аграрної сфери економіки вказують на глибину проблем, які вимагають додаткових досліджень, пов'язаних з формуванням господарських структур ринкового типу, механізмів реалізації власності в аграрному секторі, удосконаленням орендно-рентних відносин в сучасних умовах тощо. Виходячи з цього, особливого значення набуває з'ясування теоретико-методологічних основ функціонування та реформування відносин власності в аграрному секторі економіки, механізмів реалізації власності в агровиробництві, напрямків їх удосконалення, ролі та факторів еволюції сучасних ринкових форм господарювання, проблеми стабільного

та ефективного аграрного розвитку та ін. Окреслене проблемно-тематичне коло зумовлює вибір теми дисертаційного дослідження: «Трансформація відносин власності в аграрному секторі», актуальної як з теоретико-методологічного, так і з практичного погляду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» і є складовою теми: «Закономірності і особливості формування нової економічної системи в Україні» (номер державної реєстрації 0101U002949). У межах цієї теми автором підготовлено розділ 3 «Трансформаційні процеси в окремих секторах економіки» в якому досліджено трансформаційні процеси відносин власності та функціонування існуючих форм господарювання в аграрному секторі економіки України. Також, дисертаційне дослідження є складовою теми: «Проблеми політекономічного аналізу сучасного економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0112U005377). Особисто автором підготовлено розділ 2 «Економічні основи трансформації відносин власності в контексті формування та функціонування господарських структур ринкового типу» в якому досліджено основні етапи, чинники трансформаційних процесів та особливості відносин власності в аграрному секторі економіки України.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є системне обґрунтування теоретико-методологічних основ та концептуальних підходів до визначення соціально-економічної сутності відносин власності, особливостей їх проявів в аграрному секторі, напрямів трансформації в умовах змішаної моделі економіки.

Відповідно до зазначеної мети поставлені та розв'язані наступні завдання дослідження:

- дослідити еволюцію поглядів у сфері трансформації відносин власності;
- визначити роль інституціонального середовища в розвитку відносин власності в аграрній сфері економіки України та розробити пропозиції щодо його вдосконалення;
- систематизувати поетапний вплив основних чинників, що зумовили трансформацію відносин власності в аграрному секторі економіки;
- обґрунтування принципів функціонування малих форм господарювання та використання їх у дослідженні проблем відносин власності в аграрній сфері;
- дослідити роль сучасних агроформувань в монополізації використання землі та обґрунтувати поняття «експортно-цінова квазірента»;
- проаналізувати стан розвитку кооперативної форми власності в аграрному секторі і розробити пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів;
- розкрити вплив кластерного принципу організації виробництва у реформуванні форм господарювання в аграрній сфері;
- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення земельних орендно-рентних відносин в аграрній сфері економіки.

Об'єктом дослідження є аграрний сектор економічної системи суспільства.

Предметом дослідження є перетворення в системі відносин власності, що зумовлені специфікою постсоціалістичної трансформації аграрного сектору економіки України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є базові положення економічної теорії, системний підхід до вивчення економічних явищ, аналізу стану розробки та результатів досліджень вітчизняних і закордонних науковців, законодавчі та інші нормативно-правові акти України з питань відносин власності в аграрному секторі економіки.

Для реалізації поставлених у роботі завдань було застосовано наступні методи: метод діалектичної єдності історичного і логічного у дослідженні еволюції поглядів на сутність поняття «власність» (розділ 1: 1.1); аналізу і синтезу при вивченні предмету і об'єкту дослідження (розділ 1: 1.3, розділ 3: 3.1); монографічний метод у дослідженні трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки (розділ 2: 2.1, 2.2, 2.3); індексний метод при дослідженні ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств (розділ 3: 3.2); метод групування при виявленні залежності тенденцій розвитку сільськогосподарських структур від їх розмірів та форм власності (розділ 3: 3.3); графічний метод (ілюстрування динаміки економічних показників).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти й постанови Уряду, матеріали державних статистичних органів України, достовірні електронні ресурси мережі Інтернет, фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем власності, наукова монографічна література, статистичні дані, матеріали періодичної преси.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в комплексному аналізі процесу трансформації відносин власності, обґрунтуванні узагальнень та висновків, виробленні пропозицій і рекомендацій щодо механізмів реалізації власності в аграрному секторі. При цьому, одержано:

вперше:

- на основі емпіричного дослідження механізмів утворення і розподілу доходів в аграрному секторі економіки України теоретично обґрунтовано наявність перерозподілу економічної ренти через механізм політичного втручання. Вилучену частину економічної ренти, що виникла через монополізацію великими експортоорієнтованими компаніями окремих сегментів аграрного ринку і диктату закупівельних цін для аграрних товаровиробників, внаслідок лобізму в системі державного регулювання аграрного сектору економіки, ми кваліфікуємо терміном «експортно-цінова квазіренти». Залучення до методології аналізу способів та механізмів порушення рівних ринкових можливостей для всіх учасників дозволило сформулювати прикладні моделі поведінки суб'єктів аграрного ринку, обчислити масштаб вилучення експортно-цінової квазіренти для України та вирахувати сумарно її частку в доходах на рівні 19 %, що у дев'ятнадцять разів перевищує аналогічні доходи на ринках Північної Америки та Європи;

удосконалено:

- методологічний підхід до періодизації етапів трансформації відносин власності за роки незалежності в аграрній сфері економіки України, який полягає у виділенні та аналізі вектору дії різних за походженням чинників інституціонального, соціального та економічного характеру. Першим етапом трансформаційних процесів

в аграрному секторі ми вважаємо започаткування фермерського руху на підґрунті існуючої колгоспної діяльності та кооперативного руху; другим - запровадження сертифікату на право на земельну частку (пай); третім - перехід до ринку з метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції; четвертим - укрупнення сільськогосподарського виробництва у межах нових організаційних структур. Такий підхід дозволяє визначити зміст методів та інструментів реформування сільського господарства, синергетичний ефект взаємодії яких став визначальним для динаміки обсягів сільськогосподарського виробництва на кожному з етапів. Таке розмежування, на відміну від існуючих підходів, дозволяє цілеспрямовано впливати на кожну групу чинників у процесі подальшої системної трансформації відносин власності в аграрній сфері;

- обґрунтування необхідності стягнення земельної диференціальної ренти І з аграрних підприємств залежно від форми власності та способу набуття права власності на землю, зокрема: для державної форми власності диференціальна рента І повинна стягуватися повністю через податкові ставки до держави; для приватної форми власності принципи включення диференціальної ренти І в земельний податок повинні бути іншими: 1) держава має право отримувати диференціальну ренту І в повному розмірі якщо земля була отримана безкоштовно; 2) диференціальна рента І повинна належати власнику і він буде сплачувати державі земельний податок за умови, якщо землі були куплені і обробляються самим власником чи з використанням найманої праці.

набули подальшого розвитку:

- підходи, щодо реформування інституціонального середовища аграрного сектору економіки шляхом чіткого встановлення, розмежування і закріплення прав власності на визначений спосіб використання ресурсу в аграрній сфері економіки, що дозволить знизити трансакційні витрати всіх економічних агентів. За умов запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення необхідно: 1) розробити кадастр земельних ресурсів у межах якого здійснити опис земель сільськогосподарського призначення з чітким зазначенням використання землі відповідно до призначення, обґрунтуванням розмірів плати за землю та регулюванням земельних відносин; 2) зберегти законодавче закріплення цільового призначення земель; 3) розробити систему економічного стимулювання та регулювання раціонального використання, систему заходів щодо захисту і підвищення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;

- пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів шляхом удосконалення правового забезпечення в частині чіткого визначення сутності, видів, напрямів їх діяльності та механізмів і важелів підтримки; кредитування сільськогосподарських товаровиробників кооперативними банками під товарне кредитування посівних компаній системою фермерського кредиту; зменшення негативних наслідків діяльності агрохолдинґів через посилення контролю за способами використання ґрунтів й обмеження кількості оброблюваних земель з метою збереження якісних характеристик земельних ресурсів та недопущення монополізації галузі сільського господарства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, є методологічною основою

теоретичного усвідомлення сутності, місця та закономірностей трансформації відносин власності в аграрній сфері України.

Запропоновані наукові положення, рекомендації та висновки можуть бути використані при формуванні та реалізації державної аграрної політики, в навчальному процесі у ВНЗ при викладанні курсу економічної теорії та спецкурсів, присвячених проблемам розвитку відносин власності в аграрній сфері.

Теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження були використані в роботі Департаменту економічного розвитку аграрного ринку при Міністерстві аграрної політики та продовольства України (довідка №37-11-1-13/3383 від 20.03.2014р.).

Запропоновані в дисертаційному дослідженні пропозиції щодо кластеризації та кооперації в аграрному секторі використані в практичній діяльності управління агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації (довідка №01-11/34 від 04.02.2014р.) при складанні перспективного плану розвитку агропромислового сектору Уманського району.

Результати дослідження, що визначають перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів, використовувались при виборі напрямів утворення кооперативних зв'язків у сфері вирощування, переробки і збуту зернових і технічних культур ТОВ «УСТЯ» Бершадського району Вінницької області (довідка № 35 від 09.09. 2014р.).

Основні теоретичні положення, методичні підходи, узагальнення та висновки, які містяться у дисертаційній роботі, використовуються у навчальному процесі Уманського національного університету садівництва при розробці та викладанні дисциплін «Політична економія», «Регіональна економіка», «Економічна теорія», зокрема у висвітленні питань реформування власності в аграрному секторі та становлення нових інтеграційних форм господарювання на селі (довідка № 20-06/81 від 31.01.2014р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібною завершеною науковою працею, в якій автором розроблені наукові положення, методичні підходи та практичні рекомендації щодо трансформації відносин власності та можливих механізмів реалізації колективної та приватної форми власності. Положення, результати, висновки дослідження є особистим здобутком автора. Конкретний особистий внесок автора в наукові праці, написані в співавторстві, показано в переліку основних робіт, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кафедри економічної теорії Уманського національного університету садівництва.

Основні теоретичні, методологічні та методичні положення й результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на 20 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Зокрема: «Наукові дослідження – теорія та експеримент'2005» (м. Полтава, 1-а міжнародна науково-практична конференція, 16-20 травня 2005 р.), «Науки ekonomiczne. Tom 6. RWSZ w PŁocku» (м. Плоцьк (Польща), міжнародна науково-практична конференція, 7-9 червня 2006 р.), «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин»

(м. Умань, 4-а міжнародна науково-практична конференція, 20-21 травня 2010 р.), «Актуальні проблеми економіки» (м. Умань, 17-18 листопада 2010 р.), «Актуальные вопросы реформирования экономики» (г. Николаев, 25-26 ноября 2010 г.), «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (м. Київ, 18-20 листопада 2010 р.), «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 20-21 січня 2010 р.), «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 5-а міжнародна науково-практична конференція, 19-20 травня 2011 р.), «Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки», (м. Кам'янець-Подільський, 1-а міжнародна науково-практична конференція, 15-16 листопада 2011 р.), «Економічні та загальноосвітні науки» (м. Умань, 16-17 лютого 2012 р.), «Перші кроки у науку» (м. Луганськ, 26-27 лютого 2012 р.), «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 6-а міжнародна науково-практична конференція, 17-18 травня 2012 р.), «Розвиток країни в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (м. Тернопіль, міжнародна науково-практична Інтернет – конференція, 15 березня 2012 р.), «Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах стабільного розвитку» (м. Харків, 4-5 квітня 2012 р.), «Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону» (м. Донецьк, 20 грудня 2012 р.), «Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу» (м. Львів, 7-а міжнародна науково-практична конференція, 10-11 лютого 2012 р.), «Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання» (м. Сімферополь, 5-а міжнародна науково-практична конференція, 16-17 березня 2012 р.), «Економічні та загальноосвітні науки (до 60-річчя Черкаської області)» (м. Умань, 21 лютого 2013 р.), «Проблемы рынка труда и формирования трудовых ресурсов» (Москва, февраль 2013г.), «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 7-а міжнародна науково-практична конференція, 16-17 травня 2013 р.), «Проблеми сталого розвитку економіки України в умовах інтеграційних процесів» (м. Ужгород, Міжнародна науково-практична конференція, 5-6 грудня 2014р.).

Публікації. Основні положення, результати та висновки дисертації опубліковано у 34 наукових працях загальним обсягом 8,3 друк. арк., в тому числі 5 – у колективних монографіях, 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 1 – у науковому фаховому виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, та 21 публікація у інших виданнях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини становить 194 сторінки. Робота містить 6 таблиць на 2,5 сторінках, 11 рисунків на 4 сторінках, 15 додатків. Список використаних джерел складається із 263 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкривається актуальність теми дисертаційного дослідження з позиції загальних механізмів реалізації власності в аграрному секторі, удосконалення орендно-рентних відносин, з'ясування теоретико-методологічних

основ функціонування та реформування відносин власності в сільському господарстві, ролі та факторів еволюції сучасних ринкових форм господарювання, проблем стабільного та ефективного аграрного розвитку в сучасних умовах, формулюються мета і завдання дослідження, визначається його наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг роботи.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади відносин власності в аграрному секторі економіки» проаналізовано теоретичні дослідження змісту категорії «власність»; здійснено системний теоретико-методологічний аналіз сутності відносин власності, їх місця і ролі в функціонуванні господарського механізму та розвитку ринкової економіки; досліджено стан інституційного середовища розвитку відносин власності в аграрній сфері економіки і розроблено пропозиції щодо його вдосконалення.

Доведено, що ефективне функціонування різних форм власності та господарювання у сільському господарстві досягається в умовах збалансованого поєднання економічної, соціальної та екологічної складових, оскільки надмірна експлуатація природних ресурсів задля власної вигоди часто призводить до їхнього погіршення, що з часом знижує економічні показники діяльності підприємців та суспільний добробут.

Автором відмічено, що відповідно до теорії сучасного інституціоналізму в умовах ринкового господарства особливого значення набуває правове забезпечення відносин власності, оскільки чітке розмежування прав власності відповідає інтересам економічних агентів та зменшує їх транзакційні витрати. В свою чергу, величина транзакційних витрат є одним з найважливіших чинників, які визначають функціонування сучасної економічної системи, неврахування ж цих витрат обмежує ефективність досягнення кінцевих результатів трансформаційних процесів у відносинах власності.

На основі аналізу політекономічного змісту сутності понять «рента», «економічна рента», «земельна рента» та оцінки механізмів утворення і розподілу рентних доходів в аграрному секторі економіки України, автором визначено, що окрім суто економічних чинників детермінантами розподілу економічної ренти є й чинники політичного характеру в частині створення інституційного поля для розвитку конкурентного середовища. Існування умов для монополізації окремих складових агропромислового комплексу призводить до появи додаткових доходів суб'єктів господарювання – монополістів, які в роботі визначено терміном «експортно-цінова квазірента».

В дослідженні визначено, що системоутворюючою основою відносин власності в аграрній сфері економіки є земельні відносини, які відносяться до сфери виробничих відносин та виникають між людьми в процесі володіння, користування і розпорядження землею та визначаються формами власності на землю. Як свідчить досвід розвинутих країн світу, на сьогодні можливе ефективне використання земельних ресурсів як за умов домінування державної власності, так і в умовах домінування приватної власності на землю. Власність на землю породжує рентні відносини, що характеризують механізм утворення, розподілу і присвоєння ренти. Частиною ренти є орендна плата за землекористування, яку правомірно вважати частиною прибутку орендаря, а не частиною витрат, що повинно бути враховано при формуванні ринку землі, розвитку орендних відносин та платежах за землю, ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію.

В результаті володіння монополією на користування, тобто правом володіння корисністю та її споживання, створюються умови для сучасних крупних агрофірм, агрохолдингів, кластерних об'єднань та інших господарських структур, отримувати різні форми надходів, які зовсім не пов'язані з витратами, і які привласнюються не власником землі, а виробником чи реалізатором сільськогосподарської продукції.

У розділі 2 «Економічні основи трансформації відносин власності в контексті формування та функціонування господарських структур ринкового типу» досліджено трансформаційні процеси в сільському господарстві; обґрунтовано сутність поняття малих форм господарювання в аграрній сфері; визначено роль сучасних агроформувань в монополізації використання землі; здійснено оцінку стану розвитку кооперативної форми власності в аграрному секторі України і розроблено пропозиції, щодо вдосконалення державного регулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Дослідження автором вказаної проблематики показало, що реформування сільського господарства в Україні та пов'язана з ним трансформація відносин власності відбувалися у чотири етапи. Першим етапом є започаткування фермерського руху; другим – запровадження сертифікату на право на земельну частку (пай), це право стало об'єктом купівлі-продажу, дарування, успадкування, обміну, застави; третім – перехід до ринку з метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції; четвертим – укрупнення сільськогосподарського виробництва в межах нових організаційних структур, активне залучення інвестиційних і інноваційних ресурсів. Зміст і характер трансформаційних процесів на кожному з цих етапів визначався впливом інституціональних, соціальних та економічних чинників (рис. 1).

Рис. 1. Чинники трансформаційних процесів в аграрному секторі

Джерело: розроблено автором.

Як свідчить досвід розвинутих країн світу та України, фермерські господарства та інші малі господарюючі суб'єкти забезпечують значну частку аграрного виробництва. В роботі обґрунтовано поняття «малі форми господарювання» відносно аграрної сфери виробництва, під яким пропонується розглядати форми господарської діяльності, в межах яких економічно самостійний господарюючий суб'єкт (підприємець, власник землі, фермер) здійснює підприємницьку діяльність на власному трудовому потенціалі сім'ї (домогосподарства) або об'єднанні зусиль декількох осіб (сімей) з метою отримання доходу та для задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції; таке трактування дозволяє зробити наголос не на кількісних критеріях, а на якісних характеристиках даного поняття.

Дослідження показників ефективності діяльності малих форм господарювання в Україні виявило, що зазвичай вони виробляють з 1 га більше продукції порівняно з великими, але значно гірше використовують сучасний ресурсний потенціал і мають нижчі показники виходу продукції з розрахунку на одного працівника та одиницю капіталу. Однак саме малі форми господарювання залишаються основою розвитку соціальної сфери в українському селі.

Аналіз вітчизняної господарської практики підприємств аграрної сфери виявив тенденцію до скорочення частки оброблюваних земель малими формами господарювання, що зумовлено процесами концентрації капіталу. З метою збереження якісних характеристик земельних ресурсів та недопущення монополізації галузі сільського господарства необхідно забезпечити адекватні інституційні умови для розвитку сільськогосподарської кооперації. Автором визначено напрями вдосконалення державного регулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів шляхом поліпшення правового забезпечення в частині чіткого визначення сутності, видів, напрямів їх діяльності та механізмів і важелів їх підтримки; кредитування сільськогосподарських товаровиробників кооперативними банками під товарне кредитування посівних компаній системою фермерського кредиту; пом'якшення негативних наслідків діяльності агрохолдингів через посилення контролю за способами використання ґрунтів й обмеження кількості оброблюваних земель.

Аналіз процесів глобалізації світової економіки доводить, що формування великотоварних аграрних підприємств стає важливою умовою збереження їх конкурентоспроможності. В аграрному секторі економіки України такі великотоварні підприємства, як правило, вертикально інтегровані і найбільш поширеною їх організаційно-правовою формою є холдингові компанії. Акумулявання фінансових, матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів в межах агрохолдингів створює сприятливі умови для реалізації інвестиційних проектів, поліпшення взаємодії між усіма учасниками інтеграційного процесу та їхньої зацікавленості у результатах господарювання й максимізації прибутку, або отриманні доходів переважно рентного характеру.

Сучасний стан розвитку економіки ставить перед агрохолдингами особливі вимоги. Поряд із відновленням ресурсного потенціалу, забезпеченням

скоординованої діяльності структурних підрозділів, освоєнням інвестицій, впровадженням інновацій вони повинні зосередити увагу на формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами інтеграційних процесів, встановленні партнерських відносин між товаровиробниками та місцевими громадами, для уникнення соціальної напруги і розвитку сільських територій.

У розділі 3 «Напрями удосконалення та інституціонального забезпечення механізмів реалізації власності в аграрному виробництві» обґрунтовано роль земельних орендно-рентних відносин в аграрній сфері економіки; визначено сутність поняття «кластер» та особливості кластерного принципу організації виробництва; доведено, що основою сталого розвитку АПК є багатокладність економіки України.

Проведене дослідження показало, що у більшості сучасних країн виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється на власній та орендованій землі. В Україні на сьогодні виникає складність щодо визначення величини сільськогосподарської ренти, що зумовлено нерозривністю диференціальної ренти I і диференціальної ренти II та різноманітністю форм їхнього поєднання. Дослідження довело, що вилучати повністю чи частково диференціальну ренту I необхідно у вигляді податку чи орендної плати, а диференціальну ренту II повністю залишати господарству для стимулювання інтенсивності, а отже, й ефективності його ведення.

Доведено також, що в Україні, окрім неврегульованості питань земельної власності, гальмує подальший розвиток зернового виробництва наявна система розподілу доходів у ланцюгу виробництво-зберігання-транспортування-збут. Аналіз даного комплексу питань показав, що монополізація логістичної складової дозволяє потужним зернотрейдерам отримувати наддоходи від сприятливої цінової кон'юнктури на зовнішніх ринках, а вітчизняні виробники зерна одержують близько 50% від його світових цін та працюють за мінімального рівня рентабельності – в середньому 2%. (табл. 1).

Таблиця 1.

Умови поставки	Одиниці виміру	Ціна
Україна (EXW елеватор)		
2 клас	\$/т	188-194
3 клас	\$/т	149-184
фуражна	\$/т	148-158
Україна (СРТ порти Чорного моря)		
2 клас	\$/т	197-211
3 клас	\$/т	188-194
фуражна	\$/т	168-174
Україна (FOB порти Чорного моря)		
2 клас	\$/т	252-255 (груд/січ)
3 клас	\$/т	242-243 (груд/січ)
фуражна	\$/т	215-220 (груд/січ)

Рівень цін на пшеницю в Україні (станом на 03.12.2014)

Джерело: складено автором за даними <http://www.auu.org.ua/rynky-ta-ciny/novini-rinkiv-1>

Досягти справедливого розподілу доходів у цій сфері, на нашу думку, можливо шляхом подальшого активного розвитку механізмів електронної біржової торгівлі, які

сприятимуть розвитку конкурентного середовища і дозволяють у розвинених країнах аграрним товаровиробникам страхувати ціни за допомогою ф'ючерсних контрактів.

На сьогодні новими організаційно-правовими формоутвореннями, які стають більш адекватними потребам сучасного інноваційного розвитку є кластерні утворення, що концентрують свою діяльність не на окремих підприємствах, а на взаємовідносинах між підприємствами і установами, які входять до складу кластера; взаємовідносини ж будуються, на засадах кооперації, відкритості, довіри та довгострокових договірних стосунків; при кластерній організації виробництва створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та малих структур агробізнесу, їх інтеграції на засадах спільної діяльності й державно-приватного партнерства.

Національна економіка за період ринкових трансформацій сформувала подвійну структуру аграрного виробництва, яка репрезентується корпоративним та індивідуальним сектором. За їх зовнішньою взаємодоповнюваністю приховується нерівноправне становище різних типів виробників, економічне і політичне домінування корпоративного сектору. Це призводить до викривлення галузевої і продуктової структури, монокультуризації виробництва, монополізації прав оренди землі великими землекористувачами, зростання соціальної напруженості в суспільстві. Одним із ключових напрямів подолання цих деформацій та ефективного розвитку галузей аграрного сектору економіки має стати підтримка багатокладності, тобто існування різних організаційно-правових форм господарювання, коли кожна з них веде ефективне господарство, має всі умови для максимальної реалізації свого ресурсного потенціалу. В цьому контексті важливим є збереження малих форм, сімейних ферм, кооперативів.

Доведено, що створення багатокладної економіки, формування економічної збалансованості аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, раціонального використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки можна досягти лише через практичне використання концепції сталого розвитку. Основними складовими елементами економічного механізму сталого розвитку у сільському господарстві є регулювання земельних відносин, зокрема нарахування плати за землю (нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь), орендна плата, земельний податок, що обчислюються на її основі, цільові програми сталого соціально-економічного розвитку галузі, форми державної підтримки та регулювання, ціноутворення, стимулювання процесу впровадження інноваційних розробок у практичну діяльність підприємств галузі, іпотечне кредитування, розвиток інтеграції та диверсифікації, соціальне забезпечення сільського населення.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці теоретико-методологічних засад дослідження функціонування та реформування відносин власності в аграрному секторі економіки, механізмі реалізації власності в агровиробництві, удосконаленні орендно-рентних відносин в сучасних умовах, ролі сучасних ринкових форм господарювання в трансформаційних процесах держави. У

контексті цього, дослідження дало можливість сформулювати такі висновки теоретичного та науково-практичного спрямування:

1. На основі здобутків наукової думки та практичного досвіду щодо природи і ролі власності в аграрному секторі автором узагальнено, що власність як економічна категорія визначається ступенем розвитку продуктивних сил і характеризується системою об'єктивно зумовлених, історично мінливих відносин між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання факторів виробництва і результатів. Економічний зміст власності тісно пов'язаний з юридичною формою власності, яка є виявом волі суб'єктів власності та правовим оформленням цієї волі в нормах права у праві власності.

2. Трансформація відносин власності в аграрному секторі з моменту проголошення незалежності в Україні відбувалася в чотири етапи: започаткування фермерського руху на підґрунті існуючої колгоспної діяльності та кооперативного руху (з 1990-го р.); запровадження сертифікату на право на земельну частку (пай) (з 1995-го р.); перехід до ринку з метою підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції (з 2000-го р.); укрупнення сільськогосподарського виробництва в межах нових організаційних структур (з 2007-го р.). За результатами проведеного аналізу закономірностей та особливостей реформування аграрного сектору економіки України виділено групи чинників трансформації відносин власності інституційного, економічного, соціального характеру та доведено, що генератором першого етапу реформ стали формальні інституційні зміни, за несприятливої дії інших чинників, другого етапу – формальні та частково неформальні інституційні зміни, поштовхом до переходу на третій етап реформ стала позитивна дія кон'юнктурних економічних чинників, перехід до четвертого етапу обумовила сприятлива дія макроекономічних чинників. Визначено, що чинники соціального характеру і частина неформальних інституційних чинників обмежували зростання аграрного виробництва на всіх етапах реформування.

3. Наслідком трансформації відносин власності в агросекторі України стала поява великого прошарку дрібних землевласників, які за організаційною формою відносяться до малих форм господарювання і забезпечують близько 50% від загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. За результатами узагальнення основних наукових підходів до трактування змісту поняття «малі форми господарювання», визначено, що під поняттям «малі форми господарювання» аграрної сфери виробництва доцільно розуміти такі форми господарської діяльності, в яких економічно самостійний господарюючий суб'єкт (підприємець, власник землі, фермер) здійснює підприємницьку діяльність на власному трудовому потенціалі сім'ї (домогосподарства) або об'єднанні зусиль декількох осіб (сімей) з метою отримання доходу та для задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції. Відповідно, до малих форм господарювання автор відносить: особисті селянські господарства, домогосподарства населення, фермерські господарства, малі підприємства, тобто всі ті господарські структури, що охоплюють та реалізують індивідуальну власність.

4. Розвиток відносин власності в аграрній сфері України за умов відсутності ринку земель сільськогосподарського призначення характеризується домінуванням орендної форми господарювання, яка дозволяє зберігати існуючі форми власності та процес їх нормального відтворення, при цьому забезпечує свободу господарської

діяльності, можливості вільного підприємництва. Для підвищення ефективності реалізації відносин земельної власності в аграрній сфері необхідно вдосконалити механізм стягнення земельної ренти шляхом чіткого розмежування диференціальної ренти I та диференціальної ренти II, з обов'язковим урахуванням способу набуття права власності на землю.

5. Трансформаційні процеси, які відбувалися в аграрному секторі економіки України, призвели до монополізації великими експортоорієнтованими компаніями окремих сегментів аграрного ринку, що, за наявного диспаритету внутрішніх та зовнішніх цін на окремі види сільськогосподарської продукції, обумовило зростання величини їх економічної ренти. На основі аналізу механізмів розподілу таких додаткових доходів між суб'єктами ринку в Україні та розвинутих країнах світу обґрунтовано поняття «експортно-цінова квазіренти» та теоретично доведено, що за умов ефективного функціонування ринкових механізмів, розвиненості інститутів ринкової інфраструктури даний вид квазіренти зникає.

6. Дослідження показало, що в аграрній сфері економіки альтернативою процесам концентрації капіталу і монополізації власності на основні фактори виробництва є розвиток сільськогосподарської кооперації. Обґрунтовано основні напрями сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні: 1) формування регіональних центрів кооперації; 2) надання дорадчими службами консультацій щодо створення та функціонування сільськогосподарських кооперативів; 3) активізація діяльності територіальних громад зі створення виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів; 4) розширення міжнародної виробничої кооперації в АПК у вигляді співробітництва на компенсаційній основі.

7. Проведене дослідження трансформаційних процесів в сільському господарстві на етапі укрупнення сільськогосподарського виробництва показало, що в аграрному секторі економіки України набули розвитку великотоварні підприємства, які, як правило, вертикально інтегровані і розвиваються переважно у конгломеративних формах, що юридично оформлені у вигляді різних об'єднань господарських підприємств. Найбільш поширеною організаційно-правовою формою є холдингові компанії. Специфічною особливістю агрохолдингів є їх здатність на основі синергетичних ефектів забезпечувати високу генерацію прибутку, запроваджувати у виробництво нові системи, охоплювати весь цикл виробництва від переробки до реалізації продукції й цілеспрямовано відтворювати галузь на новій технологічній, організаційній та економічній основі. На сьогодні для уникнення соціальної напруги і розвитку сільських територій агрохолдингові структури повинні зосередити увагу на формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами інтеграційних процесів, встановленні партнерських відносин між товаровиробниками та територіями, в межах яких вони ведуть виробництво.

8. Доведено, що в Україні кластерні утворення є одними з нових організаційно-правових формоутворень, що найбільш відповідають потребам сучасного інноваційного розвитку. Під аграрним кластером розуміють агропромислове виробництво з формуванням на території замкнутих циклів – «виробництво – зберігання – переробка – реалізація конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки» – на засадах інтеграції та з використанням механізмів корпоратизації та кооперації на внутрішньому і зовнішньому ринках і забезпечення завдяки цьому прибуткової діяльності всіх

учасників. Створення ефективних зв'язків між учасниками об'єднання забезпечує комплексну систему генерації переваг окремих учасників кластера та перетворення їх в інновації, а також подальшу комерціалізацію останніх. В основі раціональних внутрішньокластерних економічних взаємовідносин повинно бути рівноправне партнерство, що передбачає однакові права у прийнятті спільних рішень, незалежно від розміру учасників (великі, середні та малі підприємства).

9. З'ясовано, що подальше формування багатокладної економіки, досягнення економічної збалансованості аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, раціональне використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки можливе лише за практичного використання концепції сталого розвитку. Основним елементом економічного механізму сталого розвитку у сільському господарстві є регулювання земельних відносин в частині регламентації нарахування плати за землю (нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь), орендної плати і земельного податку, що обчислюються на її основі, цільових програм сталого соціально-економічного розвитку галузі, ціноутворення, стимулювання процесу впровадження інноваційних розробок у практичну діяльність підприємств галузі, іпотечного кредитування, розвитку інтеграції та диверсифікації.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Ревуцька А.О. Еволюція відносин власності в аграрному секторі України / А.О. Ревуцька // Ринкова трансформація економіки України: проблеми регулювання: [кол. монографія] / Науково-дослідний економічний інститут, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. – К.: [НДЕІ], 2005 - С. 267-273. (0,3 друк. арк.).

2. Ревуцька А.О. Трансформація відносин власності в аграрному секторі економіки України / А.О. Ревуцька // Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку: [кол. монографія] / Науково-дослідний економічний інститут, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. – К.: [НДЕІ], 2006 - С. 491-498. (0,3 друк. арк.).

3. Ревуцька А.О. Соціально-економічні засади розвитку агрохолдингів / А.О. Ревуцька // Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України: [кол. монографія] / Уманський національний університет садівництва. – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. - С. 29 -35.(0,2 друк. арк.).

4. Ревуцька А.О. Основні засади розвитку та удосконалення земельних відносин у сучасних умовах господарювання /А.О. Ревуцька // Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва:[кол. монографія] / Уманський національний університет садівництва. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. С. 91-98. (0,3 друк. арк.).

5. Ревуцька А.О. Облік трансакційних витрат – вагомий фактор конкурентоспроможності в сучасній економіці / А.О. Ревуцька // Стан та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації: теорія та практика:[кол. монографія] / Уманський національний університет садівництва. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – Частина I. – С.105-108. (0,1 друк. арк.).

У наукових фахових виданнях:

6. Ревуцька А.О. Українське селянство як дзеркало процесу державотворення / А.О. Ревуцька // Вісник Харківського національного аграрного університету: Збірник наук. праць. Серія «Економічні науки», № 5, 2012р. – С. 278-286. (0,7 друк. арк.).

7. Ревуцька А.О. Економіко-соціальні засади становлення ринку землі й проблеми його детінізації / А.О. Ревуцька // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва випуск 78, Частина 2 «Економіка» - 2012р. – С. 58-65. (0,5 друк. арк.).

8. Ревуцька А.О. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств та їх конкурентоспроможність / А.О. Ревуцька // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва випуск 79, Частина 2 «Економіка» – 2012р. – С. 111-120. (0,5 друк. арк.).

9. Ревуцька А.О. Наукові аспекти ринку землі / А.О. Ревуцька // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва випуск 81, Частина 2 «Економіка» - 2012р. – С. 266-272. (0,4 друк. арк.).

10. Ревуцька А.О. Корпорація як перспективний напрям розвитку агропромислових підприємств / А.О. Ревуцька // Економічний простір : зб. наук. пр. - № 84. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2014. – С.190-200. -ISSN 2224-6282. (0,8 друк. арк.).

11. Ревуцька А.О. Соціально-економічний розвиток сільських територій та вплив на них агрохолдингізації / А.О. Ревуцька // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 694-695. Економіка. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. - С. 80-86. (0,3 друк. арк.).

У наукових фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз:

12. Ревуцька А.О. Вплив інтеграційних відносин на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств / А.О. Ревуцька // Економічний аналіз: World Cat (США), CiteFactor (США), Windows Live Academic (Польща), Research Bible (Японія), Open Academic Journals Index (США), Index Copernicus (Польща), Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського (Україна). - ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649, зб. наук. праць - Том 15. – № 3. – Тернопіль: 2014. – С.154-162. (0,5 друк. арк.).

У зарубіжних наукових виданнях:

13. Ревуцькая А.А. Повышение конкурентоспособности аграрного сектора экономики Украины на кластерных основах / А.А. Ревуцькая // Вестник академии знаний. Всероссийский журнал. №3(6) 2013 июль–сентябрь г. Краснодар С.47-52.- ISSN 2304-6139. (0,5 друк. арк.).

В інших виданнях:

14. Ревуцька А.О. Проблеми відносин власності в аграрному секторі України / А.О. Ревуцька // Наукові дослідження – теорія та експеримент‘2005: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16-20 травня 2005р.: - Полтава: Вид-во ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2005. – Т.8. - С. 82-86. (0,2 друк. арк.).

15. Ревуцька А.О. Вплив банківського кредитування агропромислових підприємств в процесі трансформації відносин власності / А.О. Ревуцька // Naukiekonomiczne. Том 6. RWSZ w PŁocku – PŁOCR 2006 –С. 185-195. (0,3 друк. арк.).

16. Ревуцька А.О. Оренда і ринок землі в аграрних відносинах / А.О. Ревуцька // Актуальні питання сучасної економіки: Матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції 20-21 січня 2010р.: Частина I. – Умань: Видавець «Сочинський», 2010. - С. 98-100 (0,1 друк. арк.).

17. Ревуцька А.О. Особливості формування ринку землі в Україні / А.О. Ревуцька // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21 травня 2010р.: - Умань: Видавець «Сочінський», 2010. – Ч.2. - С.81-83. (0,1 друк. арк.).

18. Ревуцька А.О. Розвиток орендних відносин в аграрному секторі економіки / А.О. Ревуцька // Актуальні проблеми економіки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених. 17 листопада 2010р. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – С. 15-17. (0,1 друк. арк.).

19. Ревуцька А.О. Земельні відносини в ринкових умовах / А.О. Ревуцька // Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 18-20 листопада 2010р.: Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2010р. - С.29-31. (0,1 друк. арк.).

20. Ревуцька А.О. Управління власністю в сільськогосподарських структурах / А.О. Ревуцька // Актуальные вопросы реформирования экономики: Материалы II Всеукраинской научно-практической конференции молодых ученых. 25 ноября 2010г.: Том 2 – Николаев: НУК, 2010. – С. 91 – 93. (0,1 друк. арк.).

21. Ревуцька А.О. Складові організаційного регулювання земельних відносин у сільському господарстві / А.О. Ревуцька // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. 19-20 травня 2011р.: - Умань: Видавець «Сочінський», 2011. – Ч.2. - С. 86-88. (0,1 друк. арк.)

22. Ревуцька А.О. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / А.О. Ревуцька // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 15-16 листопада 2011 р., ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський. Ч.1. – Тернопіль: Крок, 2011. – С. 49 – 52. (0,1 друк. арк.).

23. Ревуцька А.О. Трансформація інституту власності / А.О. Ревуцька // Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. 10-11 лютого 2012р. – Львів у 2-х частинах: Львівська економічна фундація, 2012. Ч.І. – С. 23-25. (0,1 друк. арк.).

24. Ревуцька А.О. Економіко-правове регулювання земельних відносин у сільському господарстві / А.О. Ревуцька// Економічні та загальноосвітні науки. Ч. 2.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. 16 лютого 2012 р.: Редакційно-видавничий відділ Уманського НУС, 2012. – Ч.2. - С. 99-100. (0,1 друк. арк.).

25. Ревуцька А.О. Значення інституцій у забезпеченні ефективного розвитку АПК / А.О. Ревуцька // Перші кроки у науку: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції: 26лютого 2012р. – Том 2. – Луганськ: Глобус-Прінт, 2012. – С. 344-348. (0,2 друк. арк.).

26. Ревуцька А.О. Орендні відносини в АПК / А.О. Ревуцька // Розвиток країни в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми: Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. 15-16 березня 2012р. Ч.2. – Тернопіль: Крок, 2012. – С. 168-171. (0,1 друк. арк.).

27. Ревуцька А.О. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку територій сільського господарства / А.О. Ревуцька// Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання: Матеріали V Міжнародної

науково-практичної конференції. 16-17 березня 2012р. – Сімферополь – Саки: ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – С. 306-308. (0,1 друк. арк.).

28. Ревуцька А.О. Державне регулювання земельних орендних відносин / А.О. Ревуцька // Підвищення конкурентоспроможності виробничого потенціалу сільського господарства в умовах стабільного розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів. 4-5 квітня 2012р.: Харк. нац. аграр. ун-т. – Харків: ХНАУ, 2012. – С. 208-212. (0,2 друк. арк.).

29. Ревуцька А.О. Соціально-економічні особливості агрохолдингів / А.О. Ревуцька // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. 17-18 травня 2012р.: - Умань: Видавець «Сочінський», 2012. - С. 62-64. (0,1 друк. арк.)

30. Ревуцька А.О. Вплив соціально-економічних чинників на стабілізацію кадрів у сільському господарстві / А.О. Ревуцька // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри економіки і менеджменту Красноармійського індустріального інститут ДонНТУ. 20 грудня 2012р.: Т.2. – Донецьк: «Світ книги», 2012. - С.124-128 (0,2 друк. арк.)

31. Ревуцька А.О. Економічна природа власності / А.О. Ревуцька // Економічні та загальноосвітні науки. Частина 2.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. 21 лютого 2013 р.: Редакційно-видавничий відділ Уманського НУС, 2013. – Ч.2. - С. 132-133. (0,1 друк. арк.).

32. Ревуцкая А.А. Пути обеспечения эффективности управления персоналом сельскохозяйственных предприятий / Ревуцкая А.А., Чернега И.И. // Сборник научных статей: Проблемы рынка труда и формирования трудовых ресурсов. – М.: Институт деловой карьеры, 2013. С. 19-26. (0,6 друк. арк., 0,3 - особистий внесок автора – здійснено аналіз впливу соціально-економічних чинників на плінність кадрів у сільському господарстві України).

33. Ревуцька А.О. Проблеми створення та розвитку сільськогосподарських кооперативів / А.О. Ревуцька // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. 16-17 травня 2013р.: Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013.- Ч.2. - С. 71-73. (0,1 друк. арк.).

34. Ревуцька А.О. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки України / А.О. Ревуцька // Проблеми сталого розвитку економіки України в умовах інтеграційних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 5-6 грудня 2014 р.: Ужгород: видавничий дім «Гельветика», 2014. – Ч.1. – С. 17-20. (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Ревуцька А.О. Трансформація відносин власності в аграрному секторі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01. – економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2015.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних та практичних процесів трансформації відносин власності в аграрному секторі економіки та характеристиці сучасних форм господарювання на селі.

Досліджено сутність та значення власності в сільському господарстві. Проаналізовано інституціональні чинники з метою підвищення ефективності механізмів реалізації власності в агровиробництві та визначення пріоритетів сталого розвитку агросфери, що впливають на формування та функціонування як відносин власності, так і їх господарських форм.

Досліджено етапи трансформації відносин власності в аграрному секторі, з моменту проголошення незалежності держави, та визначено вплив інституціональних, економічних і соціальних чинників на кожному з етапів.

Проаналізовано діяльність та функціонування існуючих і новостворених господарських структур. Доведено їх ефективність щодо розвитку економіки аграрного сектору, встановлення партнерських відносин між товаровиробниками та територіями, в межах яких вони ведуть виробництво.

В контексті трансформаційних процесів в сільському господарстві досліджено орендно-рентні відносини та перспективи удосконалення відносин власності на сучасному етапі. Розкрито кластерний принцип реформування організаційних форм господарювання та доведено його ефективність у підвищенні агропромислового виробництва. Вивчено механізм сталого розвитку у сільському господарстві, обґрунтовано, що його основою є багатокладність, тобто існування різних організаційно-правових форм господарювання, коли кожна з них веде ефективне господарство, має всі умови для максимальної реалізації свого ресурсного потенціалу, що дає можливість збереження існуючих форм господарювання.

Ключові слова: власність, відносини власності, трансформація, аграрний сектор, оренда, рента, експортно-цінова квазірента, сільськогосподарські кооперативи, холдингові компанії, кластер, багатокладність, сталий розвиток.

АННОТАЦИЯ

Ревуцкая А.А. Трансформация отношений собственности в аграрном секторе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана», Киев, 2015.

Диссертационная работа посвящена процессу трансформации отношений собственности в аграрном секторе экономики и характеристике современных форм ведения хозяйства на селе.

Исследовано сущность и значение собственности в сельском хозяйстве. Рассмотрено влияние хозяйственного механизма на реализацию отношений собственности, на арендно-рентные отношения между субъектами ведения хозяйства, типами, формами и видами собственности. С целью повышения эффективности механизмов реализации собственности в агропромышленной сфере проанализированы институциональные факторы, и определения приоритетов устойчивого развития агросферы, которые влияют на формирование и функционирование, как отношений собственности, так и их хозяйственных форм.

Исследованы этапы трансформации отношений собственности с момента провозглашения независимости Украинского государства, а именно первый этап - начало фермерского движения на основе существующей колхозной деятельности и кооперативного движения в аграрном секторе (с 1990-го г.); второй этап - введение сертификата на право на земельную долю (пай) (с 1995-го г.); третий этап - переход к рынку с целью повышения эффективности производства сельскохозяйственной продукции (с 2000-го г.) и четвертый этап - укрупнение сельскохозяйственного производства в рамках новых организационных структур (с 2007-го г.). Определено влияние институциональных, экономических и социальных факторов для каждого из вышеперечисленных этапов. Доказано, что движущей силой первого этапа реформ стали формальные институциональные изменения, в условиях неблагоприятного воздействия других факторов, второго этапа - формальные и частично неформальные институциональные изменения, толчком для перехода к третьему этапу реформ стало положительное воздействие конъюнктурных экономических факторов, переход к четвертому этапу был обусловлен благоприятным воздействием макроэкономических факторов. Отмечено, что факторы социального характера и часть неформальных институциональных факторов ограничивали рост аграрного производства на всех этапах реформирования.

Проанализирована деятельность и функционирование существующих и новых хозяйственных структур, в частности изучен опыт малых форм ведения хозяйства, производственных и обслуживающих кооперативов, вертикально и горизонтально интегрированных холдинговых компаний. Доказана их эффективность в контексте развития экономики аграрного сектора, в процессе установления партнерских отношений между товаропроизводителями и территориями, в пределах которых они ведут производство, для недопущения социального напряжения и с целью развития сельских территорий.

В контексте трансформационных процессов в сельском хозяйстве исследованы арендно-рентные отношения, а также изучены перспективы усовершенствования отношений собственности на современном этапе с учетом зарубежной практики. Раскрыт кластерный принцип реформирования организационных форм хозяйствования и доказана его эффективность для повышения агропромышленного производства, развития сельских территорий, создания надлежащих условий для всех субъектов хозяйствования, для производства и реализации продукции на партнерских принципах, что будет способствовать выходу украинского села из кризиса. Изучен механизм устойчивого развития в сельском хозяйстве, доказано, что его основой является многоукладность, то есть существование разных организационно-правовых форм хозяйствования, когда каждая из них ведет эффективное хозяйство, имеет все условия для максимальной реализации своего ресурсного потенциала, а это дает возможность сохранения малых, семейных ферм, кооперативов.

Ключевые слова: собственность, отношения собственности, трансформация, аграрный сектор, хозяйственный механизм, аренда, рента, экспортно-ценовая квазиаренда, производственные кооперативы, обслуживающие кооперативы, холдинговые компании, кластер, многоукладность, устойчивое развитие.

ANNOTATION**Revutska A. A. The transformation of property relations in the agricultural sector. - Manuscript.**

The dissertation for a candidate's degree in economic sciences by specialty 08.00.01. - economic theory and history of economic thought. - SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» Kyiv, 2015.

The dissertation work devoted to the process of transformation of property relations in the agricultural sector and the characteristics of modern forms of business in rural areas.

The essence and value of property in agriculture are investigated. Institutional factors are analyzed in order to improve the efficiency of mechanisms for the implementation of property in agricultural production and setting priorities of sustainable development sphere, affecting the formation and operation of property relations as well as their financial forms.

Investigated stages of transformation of property relations in the agricultural sector since independence state, and the influence of institutional, economic and social factors at each stage.

The activity and functioning of existing and newly established economic structures. Proved their effectiveness in relation to economic development of the agricultural sector, the establishment of partnerships between commodity producers and territories within which they conduct business.

In the context of the transformation processes in agriculture investigated in leased - rent relations and prospects for improvement of property relations at the present stage, taking into account foreign practice. Solved cluster reformation principle of organizational form and proved its effectiveness in raising agricultural production. The mechanism of sustainable development in agriculture is investigated , it is proved that its basis is the multistructure, that is the existence of different legal forms of business, when each of them is efficient economy, has all the conditions for maximum realization of their resources, which makes it possible to save existing forms of management .

Key words: property, property relations, transformation, agricultural sector, lease, rent, exportprice quasi-rent, agricultural cooperatives, holding companies, clusters, multistructure, sustainable development.